

РОЗДІЛ II. ЛІНГВОПЕРСОНОЛОГІЯ

Ірина Гарбера

ORCID: 0000-0001-5365-054X

Олена Антонюк

ORCID: 0000-0002-3892-7149

УДК 811.161.2' 27:316.48

DOI: 10.31558/1815-3070.2023.45.4

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ «КОНФЛІКТ» У ТВОРЧОМУ ДОРОбКУ ВАСИЛЯ СТУСА (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ «ПАЛІМПСЕСТИ»)

У статті змодельовано лексико-семантичне поле «Конфлікт» на матеріалі поетичної збірки Василя Стуса «Палімпсести» (1986). Здійснено вибірку поетичних мікроконтекстів, що репрезентують конфліктогенність / конфліктність як ознаку мовної картини світу ліричного героя (митця); виокремлено характерні лексико-семантичні групи й підгрупи лексико-семантичного поля «Конфлікт» на матеріалі відібраних поетичних мікроконтекстів; виділено ключові кваліфікаційні ознаки ЛСП «Конфлікт» на матеріалі поетичної збірки В. Стуса «Палімпсести».

***Ключові слова:** Василь Стус, конфлікт, лексико-семантичне поле, лексико-семантична група, лексико-семантична підгрупа, мікроконтекст, мовна картина світу.*

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Конфліктогенність / конфліктність виступає однією з визначальних кваліфікаційних ознак мовної картини світу (МКС) українців – як минулого, так і сучасності. Проблема МКС, репрезентована зокрема за допомогою найкращих зразків українського художнього слова, дає потужний ресурс для цілісного сприйняття дійсності, а також набуття різноманітних морально-етичних, естетичних, ціннісних, культурних уявлень і асоціацій лінгвоперсони, що творить і прочитує художньо-поетичний текст. Відтак, аналіз проблеми МКС Василя Стуса в лінгвоконфліктологічному аспекті постає актуальним.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Проблему мовної картини світу Василя Стуса опрацьовували А. Бондаренко (аналіз експресем емотивного змісту (Бондаренко 1996)), Л. Оліфіренко (виявлення особливостей мовної естетики поезії В. Стуса, встановлення в семантиці поетичного слова тих елементів значущості, які зумовлені його категорійно-семантичними властивостями такою мірою, що здатні формувати власну системність мовної естетики, з'ясування специфіки внутрішньо- і зовнішньоавторських інтерпретацій лінгвістичних одиниць і визначення мовноестетичних потенціалів його поетичних текстів (Оліфіренко 2002)), Д. Данильчук (дослідження особливостей функціонування синтаксичної підсистеми в поетичних текстах В. Стуса, а саме ролі та функцій композиції речення у процесі художньої комунікації, виявлення тих рис макросинтаксису, які органічно притаманні ідіостилі В. Стуса і впливають на творення ефекту «енергійності», «м'язистості» його поетичного слова (Данильчук 2006)), А. Лупол (комплексний аналіз онімного простору поетичних

творів В. Стуса, скерований на з'ясування семантичної та функційної специфіки власних назв як маркерів ідіостилю письменника (Лупол 2011)), І. Хом'як (окреслення проблематики наукових праць, об'єктом дослідження яких є мова творів В. Стуса, здійснення стилістичного аналізу його окремих поезій (Хом'як 2011)), У. Галів (дослідження мовної особистості В. Стуса як носія конкретного національно-культурного простору, виразника власної ідентичності (Галів 2013)), І. Данилюк (опис процесу, інструментів і безпосередньо коду для автоматичного генерування кольорової мапи для довільного тексту українською мовою, і зокрема, для поетичного спадку В. Стуса (Данилюк 2014)), Л. Тарнашинська (розгляд поезії В. Стуса, яка містить як візуалізацію образу Т. Шевченка, так і апеляції, цитації, алюзії до його творчості (Тарнашинська 2015)), А. Загнітко (цілісний опис мовносоціумного портрета лінгвоперсони В. Стуса у дієслівно-категорійному вимірі (Загнітко 2018)), Л. Коваль (дослідження поетичного синтаксису збірки Василя Стуса «Палімпсести» (Коваль 2018)), Г. Віват (аналіз мовної картини світу В. Стуса на підставі його поетичних творів збірки «Палімпсести», зокрема функціонування слів-новотворів, асоціацій за допомогою слів-стимулів та слів-реакцій у індивідуальному лексиконі поета (Віват 2022)) та ін. Можна констатувати, що МКС Василя Стуса є старанно й багатоаспектно опрацьованою сучасними лінгвістами, однак існує потреба ґрунтовного аналізу конфліктогенності / конфліктності як однієї із її характерних рис.

Мета статті – змодельовати лексико-семантичне поле «Конфлікт» на матеріалі поетичної збірки Василя Стуса «Палімпсести» (1986). **Завдання:** 1) здійснити вибірку поетичних мікроконтекстів зі збірки В. Стуса «Палімпсести», що репрезентують конфліктогенність / конфліктність; 2) виокремити характерні лексико-семантичні групи й підгрупи лексико-семантичного поля «Конфлікт» на матеріалі відібраних поетичних мікроконтекстів; 3) виділити ключові кваліфікаційні ознаки ЛСП «Конфлікт» на матеріалі поетичної збірки В. Стуса «Палімпсести».

Об'єкт дослідження – поетичної збірки Василя Стуса «Палімпсести» (1986).

Предмет дослідження – лексико-семантичне поле «Конфлікт», репрезентоване відібраними зі збірки поетичними мікроконтекстами.

Опис фактичного матеріалу – 143 мікроконтексти, відібрані зі збірки Василя Стуса «Палімпсести» (1986), що репрезентують ЛСП «Конфлікт».

Методи, застосовані у процесі аналізу: метод суцільної вибірки (для відбору поетичних мікроконтекстів зі збірки В. Стуса «Палімпсести», що репрезентують конфліктогенність / конфліктність), метод ідеографічного опису (для моделювання ЛСП «Конфлікт» на матеріалі відібраних мікроконтекстів), семантико-текстуальний аналіз (для виокремлення мовних одиниць, що зосереджують у поетичному мікроконтексті конфліктогенність / конфліктність), метод кількісних підрахунків (для встановлення кількісного співвідношення ЛСПГ у складі змодельованого ЛСП «Конфлікт»).

Наукова новизна роботи зумовлена спробою комплексного виокремлення й ідеографічного структурування лексико-семантичного поля «Конфлікт» на матеріалі поетичної збірки Василя Стуса «Палімпсести» (1986).

Теоретична і практична цінність отриманих результатів. Отримані результати дослідження можуть бути використані для студіювань зі стусознавства, лінгвоконфліктології, лексикології, літературознавства, психолінгвістики, лінгвокультурології тощо. Опрацьований у статті метод ідеографічного моделювання ЛСП «Конфлікт» може бути апробований і на інших поетичних текстах, що зосереджують у собі конфліктогенний потенціал.

Виклад основного матеріалу. Опрацьована на матеріалі збірки Василя Стуса «Палімпсести» (1986) модель лексико-семантичного поля «Конфлікт» має 4-компонентну структуру: 1) лексико-семантична група «Буття», яка об'єднує 7 лексико-семантичних підгруп «Скороминушість, безрадісність, пустота теперішнього людського існування», «Убивство, загибель, смерть», «Боротьба», «Неволя, ув'язнення, тюрма», «Загроза, небезпека», «Лякаюче, темне, невідоме майбутнє», «Тяжка розлука»; 2) лексико-семантична група «Почуття», у яку входять 3 лексико-семантичні підгрупи «Страждання», «Гнів», «Надія»; 3) лексико-семантична група «Природа», що об'єднує 4 лексико-семантичні підгрупи «Небо», «Земля», «Вода», «Вогонь»; 4) лексико-семантична група «Батьківщина» (підгрупи виокремлені не були, оскільки група об'єднує незначну кількість контекстів). Ключовими ознаками репрезентованого ЛСП «Конфлікт» є вимушена пасивність ліричного героя і філософічність сприйняття свого важкого становища та ворожого світу навколо.

I. Лексико-семантична група «Буття» (59 мікроконтекстів, у кожному з яких фіксуємо ті лексико-семантичні засоби (слова, словосполучення тощо), що, на наш погляд, є маркерами конфліктності / конфліктогенності – тут і далі в кожній із виокремлених ЛСП):

1) ЛСПГ «Скороминушість, безрадісність, пустота теперішнього людського існування» (22 мікроконтексти): *І царство це – минеться / без клятв і без карань* («Я так і не збагнув...»); *щонайвища з нагород / і найчесніша – мста / за наш прихід і наш ісход / під тягарем хреста* («Геть спогади – сперед очей...»); *У зашморзі бід / аж зайшовся кривий од волання борлак, / аж огранням дзеркал заросилася кров!* («У німій, ніби смерть, порожнечі свічад...»); *Здається, відучора був вівторок / (межи очі ударив колуном)* («Хлющить вода. І сутінь за вікном...»); *і віри твій вирвався без титла, / і дух твій вирвався з тенет* («Посоловів од співу сад...»); *Хоч занадто творчу хату / пильні погляди буравлять, / хоч твоє зголіле серце / тут обмацують руками* («Будні тут тобі про свято»); *Рівне право – всім страждати / і один терпіти гніт. / Зле і кату, зле і жертві, / а щасливого – нема* («На однакові квадрати...»); *Отаке ти, людське горе, / отака ти, чорна хлань, / демократіє покори / і свободо німувань* («На однакові квадрати...»); *Уже моє життя в інвентарі / розбите і розписане по графах. / Це кондаки твої і тропарі, / це кара, це з отрутою карафа* («Уже моє життя в інвентарі...»); *бо жити – то не є долання меж, / а навикання і самособою-/наповнення* («Мені зоря сіяла нині вранці...»); *Що б то нам /*

посовгнути – ці межигони часу, / *марудні межигони життя*, / коли змарнілі постаті снаги, / ці бурі пристрастей попопелілих, / раптово окошилися на нас («У темінь сну занурюється шлях»); *О, що б то йти / узгір'ям долі в верхогір'я крику*, / яким *прорвався* тверді першотвір, / і збурих певність німоти і тліну! («У темінь сну занурюється шлях»); *О, ті нестерпні виходи за грань / привсюдності! О ті наломи ляку*, / *ота зухвала згага самовтеч*, / жага згоряння, спалення, авто- / дафе. *Та паморозь терпінь / і вічна недоконаність дерзання*, / *рух руху руху*. *Те безмежжя сил*, / *розбурханих од молодого болю*, / *ті парури зусиль*, *та виднота / себеявлення*, *та оглухла прірва / обрушення і заступання за / видиму смерть*, *аби тороси муки / ліпили лона квітам* («У темінь сну занурюється шлях»); *Дивлюсь*, / *перебираючи життєві чотки*, / *аби не провалитися у рознач / і не піддатись смертній самоті* («Схилившись до багаття давніх спогадів...»); *Невже тоді помислиш: безпуть є / в пекельній товчі нескінченних тріпань*, / *апокрифом здобиться житіє*. / *Як відшалиє безголосий кипень*, / *чи впустиш, Боже, в царствіє твоє?* («Коли тебе здолає тлум смертей...»); *В овали болю безкінецьний світ / вривається захланно, ніби злодій*, / *допоки духи не промовлять: годі*, / *ще на тобі і кров твоя*, *і піт*, / *ще повен скверни ти*. *І недомога / твоя – спізнати долі ліпому: / все презмагати стежку цю круту / від царства Сатани до царства Бога* («Цей берег зустрічей — і не збагнеш...»); *З усіх коханок дайсь єдиній – вірі*, / *що зраджує і любить навмання* («Послухай вересня – і він повість...»); *не стернів Бог – сперед очей тікає*, / *аби не бачити нелюдських кривд*, / *диявольських тортур і окрутенств* («Немає Господа на цій землі...»); *А світ гріховний котить хвилі повні*, / *що б'ють об пекло, вибившись із сил* («І жайворони дзвонять угорі...»); *Сховатися од долі – не судилось*. / *Ударив грім – і зразу шкереберть / пішло життя*. *І ось ти – все, що снилось*, / *як смертеіснування й життєсмерть* («Сховатися од долі – не судилось»); *Лиши світам / безсиле спромагання надлетіти / до вічності*, *щоб свій спинити плин* («І пензель голосу сягає сфер»); *Недоля ця*, *коли б не ти*, / *мене косою підкосила* («Коли б не ти – оця зима...»);

2) ЛСПГ «Убивство, загибель, смерть» (інколи – смерть як спокута, очищення) (17 мікроконтекстів): *Чий же шепіт / урвався на воронованім ножі?* («Здається, чую: лопають каштани...»); *Начувайсь, навіжена, скажена душе!* / *Бо вдивляння, вслухання – зненацька уб'ють!* («У німій, ніби смерть, порожнечі свічад...»); *те одвічне, що над нами*, / *стріли повиймає з рани / і губами обцілує*, / *адже хвиля пожадана / убиваючи рятує* («Будні тут тобі про свято»); *і будять мертвих – не розбудять / і не докликавшись – кленуть* («Сумні і сині, наче птиці...»); *Не пустять мури*. *Надто вже грубезні / і швидше вб'ють, ніж пустять*. / *Швидше – вб'ють* («Нерозпізнанне місто дороге...»); *Це він / шукає шпари у твоїй натурі*, / *аби солодкий близити загин!* / *Геть відійди, почваро!* / *І не смій / ні кроку ближче*. *Одійди, почваро!* / *А все ж – нестерпна безневинна кара*. / *Хоч ти сказись*. *Хоч ти збожеволій* («Оце твоє народження нове...»); *Твій кінець / умовляє, навчає, просить: / згинь*, *коли спромога* («Наді мною сине віко неба...»); *Як моторошний сон – ці дні і ночі*. / *Пригнічують мене і додають / безмежних сил*. *Хоч силоміць ув очі / засилію сон!* / *Привиддя постають – /*

спогадані, згорьовані, урочи / з моїх артерій кров солону **точать** / і як **криваві зозулі** – кують («Як моторошний сон – ці дні і ночі...»); **А все тоте, що виснив у житті, / як рить, проб'ється на плиті могильній. / О, ти еси тепер довіку вільний / в нестерпному своєму всебутті** («Ще кілька літ – і увірветься в'язь»); **Те все цвинтарним сяєвом повито. / І затирає час всі справжні міти, / і почезає вікова жада, / і сновидінь довгаста череда / урвалася** («О, там були правдиві антрацити...»); **Час порожнечі – найстрашніший чад – несамовитою шаліє люттю / до голосу** («О, там були правдиві антрацити...»); **Пропасти, забутись, / зійти себе в зойках, / на друзки розпасти, / розвіятись в вітрі, / згубитись в часі / і вирвавши душу / піти – в безімення!** («Як хочеться – вмерти!»); **В краю потворнім є потворний бог – / почвар володар і владика люті / скаженої – йому нема відради / за цю єдину: все троцити впень / і нівечити, і помалу неба / додолу попускати, аби світ / безнебим став. Вітчизною шалених / катованих катів** («Немає Господа на цій землі...»); **Склепіння склепу, тліну тліну тлін / опав тебе, подужав і змертвив. / І вже тобі повік не відволодати / довірливого серця** («Те, що було за смертю, я пізнав...»); **Світ, у котрому виросла душа, / зінакшав. Це твоя, Єресіярхе, / найтяжча плата і страшне знання. / Ось – твій убивця: руку подає, / всміхається, щасливих зичить років, / ховаючи зненависть, як ножа...** («Те, що було за смертю, я пізнав...»); **І стало тихо, і святочно, й вічно, / як смерть тебе забрала забарна** («І стало тихо, і святочно, й вічно...»); **Оце ти й є, дорого цнот, дорого / в епітим'ї впокоєних жалів** («І стало тихо, і святочно, й вічно...»);

3) ЛСПГ «Боротьба» (6 мікроконтекстів): **Дозволь / зостатися з бідю наодинці / і – ачи вмерти чи перемогти** («Ти десь живеш на призабутім березі...»); **І я бреду – крізь ці слова облудні, / бо йде тут бій, бо тут – передова, / де всі твої бійці – одні слова** («О, скільки слів, неначе поторочі!»); **Віщу таїну / спізнати серцем, духу не згубивши, / і кров, що рветься з голосних аорт, / погамувати – мабуть, не під силу / нікому з нас...** («У темінь сну занурюється шлях»); **Потрібен янгол помсти. Мій захисник, / мій щит, що не дозволить підупасти, / не дасть зотліти в пеклі дорікань / великосвітніх** («Потрібен янгол помсти. Мій захисник...»); **То ти ще довго сатаній, / ще довго сатаній, допоки / помреши, відчувши власні кроки / на сивій голові своїй** («Цей біль – як алкоголь агоній...»); **Буде попри спаді / цей пишний день і кров'ю підбіжить / страпатий вечір – стане на заваді / це невиситиме пожадання жить** («Коли найперші сполохи світання...»);

4) ЛСПГ «Неволя, ув'язнення, тюрма» (6 мікроконтекстів): **Що перед вами, судді, не клонюся / в передчутті недовідомих верст. / Що жив, любив і не набрався скверни, / ненависті, прокльону, каяття** («Як добре те, що смерті не боюсь я...»); **І в халену ж ускочив ти, / коли на поверх третій / тюремні провели чорти / за буки і мислеті** («Така хруска, така гучна...»); **Пси, наглядців крики / і заліззя тобі ж** («М'яко вистелив іній...»); **Біда тут грала на басолі, / чорти казились по кутках. / А втім, скажу: пізнав і волю, / свободу на семи замках** («Прощайте ви, чотири мури...»); **Хто нас горожами городить? / Хто, Боже, нас зі світу зводить?** («Сповільнено твій час прозрінь»); **Все б те звалось /**

тобою, тільки приопалих мет / вже крила не просторяться, **підбиті / шпротиною покори**. І не мед – / до себе впасти в рабство («Болото, луки, річка, очерет...»);

5) ЛСПГ «Загроза, небезпека» (3 мікроконтексти): **Недовідомі закипають грози, / десь божевільні грають весілля. / А начування, окрики, погрози / за мною назирають** звіддала («Недовідомі закипають грози...»); **Пантрує нас за лихом лихо, / щоб і не вмер і не воскрес** («Як тихо на землі! Як тихо!»); **І щохвилини в вічко зазирає / іскрадлива, як кицька, сатана, / мов дірочку під серцем назначає...** («Вже цілий місяць обживаю хату...»);

6) ЛСПГ «Лякаюче, темне, невідоме майбутнє» (3 мікроконтексти): **Криваво рветься з нього [бездоння] вороння / майбутнього** («Цей став повісплений, осінній, чорний став...»); **Забутий світ увійде в сни диточі, / і всі назнаменованя пророчі / захочуть окошитися на нас** («Ще кілька літ – і увірветься в'язь»); **будучина писала навмання / своє сьогодні вкрадене** («Уже тоді, коли, пірнувши в ліс...»);

7) ЛСПГ «Тяжка розлука» (2 мікроконтексти): **Вона і я поділені навпіл / містами, кілометрами, віками** («Вона і я поділені навпіл...»); **Болю мій, / на попіл вигорілий, як нестерпно / було б тебе удруге народити / і знов, як перше, вздріти немовлям!** («Синові»).

Характерними ознаками ЛСГ «Буття» є надзвичайно болісне сприйняття ліричним героєм скороминущості, безрадісності, пустоти його існування, життєвого шляху; наявність внутрішнього душевного конфлікту від необхідності переживати, терпіти це існування.

II. Лексико-семантична група «Почуття» (42 мікроконтексти):

1) ЛСПГ «Страждання» (24 мікроконтексти): **обвітрені крони / всю душу обрушать у довгі полони** («Гойдається вечора зламана віть...»); **спить / душа, розколошкана в смертнім оркані / високих наближень** («Гойдається вечора зламана віть...»); **Він ворухиться, / вовтузиться, тузаний хвацько під боки / мороками спогадів** («Гойдається вечора зламана віть...»); **Отерпі очі збіглися водно – / повторення оцього чорноставу, / насилу вбгане в череп** («Цей став повісплений, осінній, чорний став...»); **І є грудний мій біль, / і є сльоза, що наскрізь пропікає / камінний мур, де квітка процвітає / в три скрики барв, три скрики божевіль!** («Яка нестерпна рідна чужина»); **Обрушилась душа твоя отут, / твоїх грудей не стало половини, / бо чезне чар твоєї Батьківщини, / а хоре серце чорний смокче спрут** («Яка нестерпна рідна чужина»); **Церква святої Ірини / криком кричить із імлі, / мабуть, тобі вже, мій сину, / зашпори в душу зайшли. / Скільки набилося туги! / Чим я її розведу? / Жінку лишив – на наругу, / маму лишив – на біду. / Рідна сестра, як зигзиця, / б'ється об мури грудьми** («Церква святої Ірини...»); **Хай зашпори від серця відійдуть. / І терплячи покару, покорися / і поцурайся наверхтати путь / до зустрічі** («Іди в кубельце спогаду – зогрійся!»); **Чи ти спізнав життєву путь свою / на цій безрадісній сумній роботі, / де все людською мукою взялось. / Ти все стоїш в моїй тяжкій скорботі, / твоїм нещастям серце пойнялось / моє недужне. Ти ж – за мене вдвоє / нещасніший. Я сам. А ти лиш тїнь. / Я є добро. А ти – труха**

і тлінь. / *А спільне в нас – що в'язні ми обоє, / дверей обабоки* («Невже ти народився, чоловіче...»); *Душ намарне гвалтування / без причини, без мети / соти ярого страждання / з диким медом самоти* («На однакові квадрати...»); *Як мені небеса болять, / коли їх я не чую* («За читанням Ясунарі Кавабати»); *ота зоря – то тільки скалок болю, / що вічністю протягий, мов огнем* («Мені зоря сіяла нині вранці...»); *Коли б ти лиш знала, о як ти ще й досі болиш...* («На Лисій горі догоряє багаття нічне...»); *В щопті аканту – біль твоїй – діамантом. / Сліпучим оком глипає одчай. / Стань. Не стирай з свічаддя порохи – / то все – твої страхи, страхи, страхи...* («Михайлині К.»); *передчуття біди в твоїй слід ступало / і начування бігло наперед* («Уже тоді, коли, пірнувши в ліс...»); *Двокрайо обрушає біль / нам душу, ветху і огрому, / як нашу трумну вікопомну / вогненна в'южить заметіль* («Невже оце ти й є, бідо...»); *Цей біль – як алкоголь агоній, / як вимерзлий до хрусту жаль. / Передруковуйте прокльони / і переписуйте печаль* («Цей біль – як алкоголь агоній...»); *а далі – ніби цятка мого болю, / роз'ятрена вітрами начувань – / ти світишся* («Як лев, що причаївся в хашах присмерку...»); *Зайти непомітно / за грань сподівання / за обрій нестерпу / за мури покори / за грати шаленства / за лють – огорожі / за лози волань / шпичаки навіженства* («Як хочеться – вмерти!»); *Геть спогади – сперед очей. / Із лиць – жалі, із уст – / колючі присмерки ночей* («Геть спогади – сперед очей...»); *і заврунилися жалі, / думи всіли печальні* («За читанням Ясунарі Кавабати»); *Довкруг – обрізано жалі, / обтято голосіння* («Довкруг – обрізано жалі...»); *Як тяжко нагодитись і піти, / тамуючи скупу сльозу образи* («Яка нестерпна рідна чужина»); *Мовчить. Ображена. Застрашена* («Алея – довга і порожня...»);

2) ЛСПГ «Гнів» (11 мікроконтекстів): *Аби лиш подолати гнів, / сторозтриклятий гнів здолати, / я б поіменно міг назвати / усіх братів, усіх катів* («Аби лиш подолати гнів...»); *Бога не гніви – / хай б'є пропасниця тобою, / допоки вижде час двобою / той вершник, що без голови* («Аби лиш подолати гнів...»); *Тут сні долають товщу забуття / і згадкою лютуються, як змії* («Тут сні долають товщу забуття...»); *А в хапливий сон / увійде гострий, наче ніж, прокльон / і повертається в душі розверстій. / Бо він – найбільший ворог мій – спішить / моєю кров'ю лезо окропить, / щоб став і ти такий, як треба, – чёрствий* («Тут сні долають товщу забуття...»); *Поквапся, помсти янголе, / допоки гнів мій горній гороїжиться, / допоки ув очах червоне марево / переді мною безумом повзе* («Потрібен янгол помсти. Мій захисник...»); *Не утекти полону, / бо оборала серце, облягла / рілля жорстока* («Коли найперші сполохи світання...»); *Прикрійся обрію габою, / об рознач кулаки оббий* («Прикрійся мідною горою...»); *Об рознач кулаки оббий, / прикрившись мідною горою* («Прикрійся мідною горою...»); *На попелищі віковім / досада щириться з досади, / їм спільної немає ради, / нерадісний їм спільний дім* («Сумні і сині, наче птиці...»); *Крізь хащі й шпичаки – на волю! / Свій стрепіхатий сказ винось, / благословляючи сваволю, / цих розпачей і безголось* («Прийшло – по зустрічі прощання»); *Сповільнено твоїй час прозрінь. / Пора ненависті заходить* («Сповільнено твоїй час прозрінь»);

3) ЛСПГ «Надія» (7 мікроконтекстів): *Вдивляється у проруб край світів душа твоя, / зайшовиись начуванням* («Стань і вдивляйся: скільки тих облич...»); *і сподіванням встелеться дорога, / і в серці зірка заболить жалка* («Стань і вдивляйся: скільки тих облич...»); *Розпросторся, душе моя, / на чотири татамі / і не кулься од нагая / і не крийся руками* («За читанням Ясунарі Кавабати»); *Отут і прокидається уміння / накликаючи натхнення, що жене / од тебе всі щонайсолодші мрії / і каже: віщий обрій назирай, / де ані радості, ані надії* («Бальзаку, заздри: ось вона, сутана...»); *Так і треба: / вже остання лопнула струна, / вкрай напнута сподіванням* («Наді мною сине віко неба...»); *Та мури, мов із мертвих всталі, / похмуро мовили: чекай, / ще обрадіє із печалі / твій обоюдожалий край* («Як тихо на землі! Як тихо!»); *Ти знову в сні мої заходиш / вельможено мури прочиняєш всі – / і золоті, брунатні, карі очі / йдуть зовсібіч на мене. І беруть / у свій полон* («Ти десь живеш на призабутім березі...»).

Характерною ознакою ЛСГ «Почуття» є фіксація домінантного почуття страждання – душевного, фізичного, психологічного й емоційного, зумовленого перманентним станом бажання й неможливості чинити активний опір складним обставинам, у яких перебуває ліричний герой.

III. Лексико-семантична група «Природа» (30 мікроконтекстів):

1) ЛСПГ «Небо» (10 мікроконтекстів): *Тугий небокрай, погорбатілий з люті / гірких дорікань* («Гойдається вечора зламана віть...»); *А над смарагдом луки / уже нависло небо гробове* («Пливуть видіння, пагорбами криті...»); *Об схід той, мов об багнет – / жалься* («Зажурених двоє віч...»); *Оце голубе молодило – / пливе і пливе – не до краю / і не до кінця – щоб нагально / душу втопити сліпу. / А присмерк крутоберегий / роздався – аби в улоговину / сяєво сяєва саява / ввігналось, мов пружна стріла* («Світання – мов яйця пташині...»); *Украдене сонце зизить схарпудженим оком, / мов кінь навіжений, що чує під серцем ножа* («За літописом Самовидця»); *Мені зоря сіяла нині вранці, / устромлена в вікно* («Мені зоря сіяла нині вранці...»); *Наді мною сине віко неба; / сіро-чорна шлакова труна / геть обшла душу* («Наді мною сине віко неба...»); *Сонце, сонце утікає, / зизооке і зловісне* («Кривокрилий птах: коротке...»); *Коли найперші сполохи світання / схрестять на небі голубі мечі – / лежи й мовчи* («Коли найперші сполохи світання...»); *І перша птаха різала крилом / обрус небес, морозний і зелений. / Чаділи верби і шаліли клени. / О рвись до них – крізь грати – напролом!* («Бриніли по обранених ярах...»);

2) ЛСПГ «Земля» (10 мікроконтекстів): *І спогади знесла [сосна], / мов сонну хвилю* («Сосна із ночі випливла, мов щогла...»); *Сосна із ночі випливла, мов щогла, / і посвітилась болем далина* («Сосна із ночі випливла, мов щогла...»); *З горя молодого / сосна спливає ніччю, ніби щогла* («Сосна із ночі випливла, мов щогла...»); *Покинув я сумний підвал, / лишив майдан Богдана, / де гетьман огиря учвал / кудись жене щорана* («Така хруска, така гучна...»); *Там буриться похмурий амарант / і айстри у покірній непокорі / останні долітовують прозорі / дні вересня – ясноджерельний кант* («Немов крізь шиби, кроплені дощами...»); *Перші орачі / порушать ниву, поки напівсонну, / тополю збудить*

трактор край села («Коли найперші сполохи світання...»); *Несеться гомін погорою, / лящить долина солов'їв / і ярий набрякає гнів / під тіла чорною корою* («Сповільнено твій час прозрінь»); *Бриніли по обранених ярах / скляні струмки, відтеплювались кручі* («Бриніли по обранених ярах...»); *скоро-скоро літо переможе / цю весну забарну* («Збудився врано синій-синій птах...»); *Всю душу з'їв цей шлак лілово-сірий, / це плетиво заламаних доріг* («Весь обшир мій – чотири на чотири»);

3) ЛСПГ «Вода» (6 мікроконтекстів): *Ось він, довгожданий дощ (як з решета!) – / заливає душу, всю в сльозах* («Сто дзеркал спрямовано на мене...»); *Цей став повісплений, осінній, чорний став, / як антрацит видінь і кремінь крику, / вилискує Люципера очима* («Цей став повісплений, осінній, чорний став...»); *І море невсипує / колотиться, і ремствує, і скоро – / наперекір всім бідам – зареве* («Потрібен янгол помсти. Мій захисник...»); *Шуми, водо, шалій, водо, / і жебони: нам доля – вдасться!* («Невже оце ти й є, бідо...»); *Калюжа, мов розчавлений павук, / сліпила шлях і заступала кроки, / чіпляючись до походи людської / і присмеркових зойків* («Калюжа, мов розчавлений павук...»); *бездонної, / мов поніч, яро-чорної води, / котра солотила на огорожу / розбійницького злого язика* («Калюжа, мов розчавлений павук...»);

4) ЛСПГ «Вогонь» (4 мікроконтексти): *Гойдається вечора зламана віть, / і синню тяжкою в осінній пожежі / мій дух басаманить* («Гойдається вечора зламана віть...»); *Шалена вогненна дорога кипить* («Гойдається вечора зламана віть...»); *Ця синь зазолотіла / це золото сумне, / пірвавши душу з тіла, / об'яснили мене* («Звелася длань Господня...»); *Куріє руїна. Кривавим стікає потоком, / і сонце татарське – стожальне – разить наповал* («За літописом Самовидця»).

Можна констатувати, що ліричний герой чітко усвідомлює й відчуває той простір, де переживає важкий внутрішній конфлікт (тюрма), та прагне опинитися на свободі, яку уособлюють відкрите чисте небо й вільна земля.

IV. Лексико-семантична група «Батьківщина» (12 мікроконтекстів – 10%): *Яка нестерпна рідна чужина, / цей погар раю, храм, зазналий скверни!* («Яка нестерпна рідна чужина»); *Благословенні сходження і прірви / і славен рідний і нищівний край!* («Хлющить вода. І сутінь за вікном...»); *Нехай на серце ляже ваготою / моя земля з рахманною журбою* («Верни до мене, пам'яте моя!»); *Нерозпізнанне місто дороге / відкрилося колючим скалком щастя. / І знов старі наринули напасті / здушили горло, кругле і туге* («Нерозпізнанне місто дороге...»); *І даленіє дальня Україна – / ошукана, оспала, навісна* («Неначе стріли, випущені в безліт...»); *Стенаються в герці скажені сини України, / той з ордами бродить, а той накликає москву, / залялися кров'ю всі очі пророчі* («За літописом Самовидця»); – *Найшли, налетіли, зом'яли, спалили, побрали / з собою в чужину весь тонкоголосий ясир, / бодай ви пропали, синочки, бодай ви пропали, / бо так не карав нас і лях, бусурмен, бузувір. / І Тясмину тісно од трупу козацького й крові, / і Буг почорнілий загачено трупом людським. / Бодай ви пропали, синочки, були б ви здорові / у пеклі запеклім, у райському раї страшнім. / Паси з вас наріжуть, натешуть на гузна вам палі / і крові*

наточать – упийтєсь пекельним вином («За літописом Самовидця»); *Спаскуджене парсунами п'яниць, / розпусників, повій, заброд, ссавущих / і пришелепкуватих землячків, / це зрішне без гріха глухе містечко / тряслось, гойдалось, мов драговина, / під шептами байдужих баяндрасників, / волівши догодити всім і вся – / яким війнуло холодом на мене / в цій вичужілій вітчизні, отут, / де край мені здавався серцем серця, / а стогін крові – обрїй знакував!* («Уже тоді, коли, пірнувши в ліс...»); *дєсь Україна – там, / уся – в антоновім огні, / на докір всім світам* («На схід, на схід, на схід, на схід...»); *До Неї [України] ти від неї йдєш, / страсна до Неї путь – / та, на котрій і сам падєш, / і друзі – теж падуть* («На схід, на схід, на схід, на схід...»); *І що усі твої напасті / і сподівання, і жалі, / як по Вітчизні довгі страсті / ряхтять, мов рани на чолі!* («Земля гойдається під нами...»); *Бо вже ослонився безокрай чужинний / бо вже чужинецький оцирився край. / Прощай, Україно, моя Україно, / чужа Україно, навіки прощай* («Ще вруняться горді Славутові кручі...»).

Як засвідчує остання зафіксована ЛСГ, образ України у сприйнятті ліричного героя є суперечливим і конфліктним – з одного боку, вона жадана, рідна, прекрасна, з іншого – викликає страждання й приносить біль.

Висновки та перспективи дослідження. Лексико-семантичне поле «Конфлікт» на матеріалі поетичної збірки Василя Стуса «Палімпсести» (1986) має 4-компонентну структуру: ЛСГ «Буття» (40% від загалом опрацьованого фактичного матеріалу), ЛСГ «Почуття» (30%), ЛСГ «Природа» (20%), ЛСГ «Батьківщина» (10%). ЛСГ «Буття», зокрема, об'єднує підгрупи «Скороминущість, безрадісність, пустота теперішнього людського існування», «Убивство, загибель, смерть», «Боротьба», «Неволя, ув'язнення, тюрма», «Загроза, небезпека», «Лякаюче, темне, невідоме майбутнє», «Тяжка розлука»; ЛСГ «Почуття» включає підгрупи «Страждання», «Гнів», «Надія»; в ЛСГ «Природа» входять підгрупи «Небо», «Земля», «Вода», «Вогонь» тощо. Ключовими кваліфікаційними ознаками ЛСП «Конфлікт» на матеріалі поетичної збірки В. Стуса «Палімпсести» є: надзвичайно болісне сприйняття скороминущості, безрадісності, пустоти людського існування, наявність внутрішнього душевного конфлікту від необхідності проживати таке життя; душевні, фізичні, психологічні й емоційні страждання від стану бажання й неможливості чинити активний опір обставинам, у яких перебуває ліричний герой; чітке усвідомлення простору, де ліричний герой переживає внутрішній конфлікт, та прагнення опинитися на свободі, яку уособлюють відкрите небо й вільна земля; суперечливе, конфліктне сприйняття України як Батьківщини – жаданої, рідної, однак такої, яка приносить біль і страждання.

У перспективі плановано виокремити ключові мовні засоби різних рівнів (лексичного, фразеологічного, морфологічного, синтаксичного) досліджених мікроконтекстів ЛСП «Конфлікт», що зосереджують у собі конфліктогенний / конфліктний потенціал.

Література

1. Бондаренко, А.І. Поетична мова Василя Стуса (експресеми емотивного змісту) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 1996. 23 с.
[Bondarenko, A.I. Poetychna mova Vasylya Stusa (ekspresemu emotyvnoho zmistu) : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01. Kyiv, 1996. 23 s.]
2. Віват, Г., Філіпенко, О. «Мовна картина світу в індивідуальному лексиконі Василя Стуса». *InterConf 96*, 2022: 474–483.
[Vivat, H., Filipenko, O. «Movna kartyna svitu v indyvidual'nomu leksykoni Vasylya Stusa». *InterConf 96*, 2022: 474–483.]
3. Галів, У. «Мовна картина світу Ліни Костенко та Василя Стуса: діалог зі світовою та національною традиціями». *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах* 27, 2013: 63–74.
[Haliv, U. «Movna kartyna svitu Liny Kostenko ta Vasylya Stusa: dialoh zi svitovoyu ta natsional'noyu tradytsiyamy». *Humanitarna osvita v tekhnichnykh vyshchyykh navchal'nykh zakladakh* 27, 2013: 63–74.]
4. Данильчук, Д.В. Поетичний синтаксис Василя Стуса в аспекті художньої комунікації : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2006. 19 с.
[Danyl'chuk, D.V. Poetychnyy syntaksys Vasylya Stusa v aspekti khudozhn'oї komunikatsiyi : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01. Kyiv, 2006. 19 s.]
5. Данилюк, І.Г. «Кольорова мапа поетичного спадку Василя Стуса у Mathematica». *Вісник Донецького національного університету. Серія Б. Гуманітарні науки* 1–2, 2014: 78–84.
[Danylyuk, I.H. «Kol'orova mapa poetychnoho spadku Vasylya Stusa u Mathematica». *Visnyk Donets'koho natsional'noho universytetu. Seriya B. Humanitarni nauky* 1–2, 2014: 78–84.]
6. Загнітко, А.П. «Мовносоціумний портрет лінгвоперсони Василя Стуса: дієслівно-категорійний вимір». *Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «Василь Стус: життя, ідеологія, творчість, соціополітичний і літературний контекст» (Вінниця, 20-21 квітня 2018 р.)*: 192–199.
[Zahnitko, A.P. «Movnosotsiumnyy portret lnhvopersony Vasylya Stusa: diyeslivno-katehoriynyy vymir». *Materialy VI Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi «Vasyl' Stus: zhyttya, ideolohiya, tvorchist', sotsiopolitychnyy i literaturnyy kontekst» (Vinnytsya, 20-21 kvitnya 2018 r.)*: 192–199.]
7. Коваль, Л.М. «Поетичний синтаксис збірки Василя Стуса «Палімпсести»». *Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «Василь Стус: життя, ідеологія, творчість, соціополітичний і літературний контекст» (Вінниця, 20-21 квітня 2018 р.)*: 199–205.
[Koval', L.M. «Poetychnyy syntaksys zbirky Vasylya Stusa «Palimpsesty»». *Materialy VI Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi «Vasyl' Stus: zhyttya, ideolohiya, tvorchist', sotsiopolitychnyy i literaturnyy kontekst» (Vinnytsya, 20-21 kvitnya 2018 r.)*: 199–205.]
8. Лупол, А.В. Онімний простір у поезії Василя Стуса : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 2011. 19 с.
[Lupol, A.V. Onimnyy prostir u poeziyi Vasylya Stusa : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01. Odesa, 2011. 19 s.]
9. Оліфіренко, Л.В. Мовна естетика поезії Василя Стуса : дис ... канд. філол. наук. Донецьк, 2002. 273 с.
[Olifirenko, L.V. Movna estetyka poeziyi Vasylya Stusa : dys ... kand. filol. nauk. Donets'k, 2002. 273 s.]
10. Тарнашинська, Л. «Шевченкіана Василя Стуса». *Актуальні проблеми української літератури і фольклору* 23, 2015: 125–136.
[Tarnashyns'ka, L. «Shevchenkiana Vasylya Stusa». *Aktual'ni problemy ukrains'koї literatury i fol'kloru* 23, 2015: 125–136.]

11. Хом'як, І.М. «Стилістична палітра поезії Василя Стуса». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія Філологічна* 21, 2011: 91–101.
[Khom"yak, I.M. «Stylistychna palitra poeziyi Vasylya Stusa». *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya». Seriya Filolohichna* 21, 2011: 91–101.]

Використане джерело

1. Стус, В. Палімпсести. 1986. <https://uabook.com.ua/book/palimpsesty/#epub_reader_frame> 01.03.2023
[Stus, V. Palimpsesty. 1986. <https://uabook.com.ua/book/palimpsesty/#epub_reader_frame> 01.03.2023]

THE LEXICO-SEMANTIC FIELD “CONFLICT” IN VASYL’ STUS CREATIVE WORK (BASED ON THE MATERIALS OF THE “PALIMPSESTY” COLLECTION)

Iryna Harbera

Ph.D. in Philology, Assistant Professor of the Department of General and Applied Linguistics and Slavic Philology, Vasyl’ Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine.

Olena Antoniuk

Ph.D. in Philology, Assistant Professor of the Department of Ukrainian Language, Theory and History of Ukrainian and World Literature, Vasyl’ Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine.

Abstract

Background: Conflictogenicity / conflictness is one of the defining features of the language picture of the world (LPW) of Ukrainians – both in the past and in the present. The problem of the LPW, represented in particular with the help of the best samples of the Ukrainian artistic word, provides a powerful resource for the holistic perception of reality, as well as the acquisition of various moral-ethical, aesthetic, value, cultural ideas and associations of the speaker who creates and reads a poetic text. Therefore, the analysis of the LPW problem of Vasyl Stus in the linguistic-conflictological aspect becomes relevant.

Purpose: to model the lexico-semantic field “Conflict” on the material of Vasyl’ Stus poetry collection “Palimpsesty” (1986).

Results: a selection of poetic microcontexts representing conflictogenicity / conflictness as a feature of the language picture of the lyrical hero’s (artist’s) world was made; characteristic lexico-semantic groups and subgroups of the lexico-semantic field “Conflict” are singled out on the material of selected poetic microcontexts; the key qualifying features of the LSF “Conflict” are highlighted on the material of the poetry collection “Palimpsesty” by V. Stus.

Discussion: The key qualifying features of the LSF “Conflict” based on the material of the poetry collection “Palimpsesty” by V. Stus are: an extremely painful perception of the transience, joylessness, emptiness of human existence, the presence of an internal mental conflict from the need to experience it; mental, physical, psychological and emotional suffering from the circumstances of the desire and impossibility to actively resist the circumstances in which the lyrical hero finds himself; a clear awareness of the space where the lyrical hero experiences an internal conflict, and the desire to find himself in freedom, which is personified by the open sky and the free land; a contradictory, conflicting perception of Ukraine as a Motherland – desired, native, but one that brings pain and suffering. In the future, it is planned to single out the key linguistic means of different levels (lexical, phraseological, morphological, syntactic) of the studied microcontexts of the LSF “Conflict”, which concentrate the conflictogenic / conflict potential.

Keywords: Vasyl Stus, conflict, lexico-semantic field, lexico-semantic group, lexico-semantic subgroup, microcontext, language picture of the world.

Vitae

Iryna Harbera is Ph.D. in Philology, Assistant Professor of the Department of General and Applied Linguistics and Slavic Philology, Vasyl' Stus Donetsk National University, Ukraine. Her areas of research interests include linguistic conflictology, linguoculturology, psycholinguistics.

Correspondence: iryna.harbera@gmail.com

Olena Antoniuk is Ph.D. in Philology, Assistant Professor of the Department of Ukrainian Language, Theory and History of Ukrainian and World Literature, Vasyl' Stus Donetsk National University, Ukraine. Her areas of research interests include linguistic conflictology, linguoculturology, psycholinguistics, onomastics.

Correspondence: antoniuk@donnu.edu.ua

Надійшла до редакції 15 березня 2023 року
Рекомендована до друку 22 квітня 2023 року